

Филозофски факултет
Универзитет у Београду
Одељење за историју

ДИПЛОМСКИ РАД

Пад Цариграда 1453. године

Ментор:

Проф. др Радивој Радић

Студент:

Марко Илић

Београд 2018.

САДРЖАЈ

Списак скраћеница.....	3
Предговор.....	5
Царство на издисају.....	6
Између Запада и Истока.....	8
Фирентинска унија.....	10
Константин Палеолог Драгаш.....	12
Константинови поседи.....	14
Мистра - светла тачка малаксалог царства.....	16
Нови и последњи цар.....	18
Пад Цариграда.....	20
Почетак опсаде.....	23
„Судњи дан“	28
Легенда која живи.....	33
Наследници Константина XI Палеолога Драгаша.....	36
Закључак.....	38
Извори и литература.....	39

Списак скраћеница

Сфранцес, Хроника	Г. Сфранцес, <i>Хроника – Пад византијског царства</i> , приредио М. Станковић, Београд 2011.
Михаиловић, Успомене	Константин Михаиловић из Островице, <i>Јаничарење успомене или турска хроника</i> , Приредио Ђ. Живановић, Београд 1966.
Барбаро, Опсада и пад	Николо Барбаро, Леонардо са Хиоса, Исидор Кијевски, <i>Опсада и пад Константинопоља 1453</i> , Приредио Д. Ацовић, Лозница 2016.

Литература

Никол, Бесмртни	Д. М. Никол, <i>Бесмртни цар</i> , Београд 1997.
Рансиман, Пад Цариграда	С. Рансиман, <i>Пад Цариграда 1453</i> , Београд 2009.
Ферјанчић, Међусобни сукоби	Б. Ферјанчић, <i>Међусобни сукоби последњих Палеолога (1425-1449)</i> , Зборник радова Византолошког института, књига XVI, Београд 1975.
Радић, Страх у Византији	Р. Радић, <i>Страх у позној Византији 1180-1453</i> I-II, Београд, 2000.
Острогорски,, Историја	Г. Острогорски, <i>Историја Византије</i> , Београд 1959.
Бабингер, Мехмед Освајач	Ф. Бабингер, <i>Мехмед освајач и његово доба</i> , Београд 2010.
Ђурић, Сумрак Византије	И. Ђурић, <i>Сумрак Византије : (време Јована VIII):</i>

1392 – 1448, Београд 2007.

Иналџик, Османско царство

Х. Иналџик, *Османско царство класично доба:*

1300 – 1600, Београд 2003.

Предговор

Пад Цариграда је догађај за који можемо рећи да је на неки начин изменио ток историје. Царство које је трајало хиљаду година и свој легитимитет заснивало на моћном Римском царству, престало је и формално да постоји. О значају овог догађаја говори нам и чињеница да су могли након тога сматрати, да се баш тада завршава средњи век, и почиње нови. Град, за који се до тада веровало да је практично неосвојивим, пао је тог дана.

Сматрајући да је неопходно објаснити како је највећу европску силу тог доба, царство које је својом културом и степеном цивилизације оставило трага и у многим другим народима, задесила таква трагична судбина, првих неколико краћих поглавља бавиће се слабљењем једне и јачањем друге империје. Главни и највећи део рада биће посвећен пре свега самој опсади и паду Цариграда, као и његовим главним учесницима, са посебним акцентом на Константина XI Палеолога Драгаша, цара који је након тог дана отишао у легенду.

Рад је написан на основу релевантне литературе и наративних историјских извора. Пре свега бих издвојио Сфранцесову Хронику¹ као један од најдрагоценијих извора за изучавање како пада Цариграда, тако и Константиновог живота. Георгије Сфранцес је и сам био сведок пропасти Византијског царства као велики царев пријатељ. О овом периоду важна сведочанства нам остављају и Николо Барбаро, Леонардо са Хиоса, Исидор Кијевски.² Од коришћене литературе као полазна тачка и основа самог рада највише су ми помогла следећа дела: *Бесмртни цар*³ и *Пад Цариграда 1453.*⁴

¹ Г. Сфранцес, *Хроника – Пад Византијског царства*, приредио М. Станковић, Београд 2011.

² Николо Барбаро, Леонардо са Хиоса, Исидор Кијевски, *Опсада и пад Константинопоља 1453*, приредио Д. Ацовић, Лозница 2016.

³ Д. М. Никол, *Бесмртни цар*, Београд 1997.

⁴ С. Рансиман, *Пад Цариграда 1453*, Београд 2009.

Царство на издисају

Византијско царство се никада није у потпуности опоравило од крсташког освајања 1204. године. Од средине 11. века, са непрекидним надирањем Турака, и уједно јачањем Запада, царство је приморано да води ратове на два фронта, након чега је Турцима препуштена Анадолија, плодна равница која је давала највише војника и хране.⁵

Може се рећи да је 14. век био пресудан. Поред грађанских ратова који су прилично уздрмали Византију, претњу су сада представљали и балкански народи, пре свега Срби који су у једном тренутку претили да заузму скоро цело царство. Послушност је отказала и Каталонска компанија која је сада пустошила све пред собом. На све то, куга, или како су је називали црна смрт, однела је 1347. године око две трећине становништва. Само 7 година касније разорни земљотрес опустошио је целу обалу Тракије, док су неки градови нестали са лица земље.⁶ Исте, 1354. године, искористивши све недаће у које је царство упало, Турци су освојили Галипоље. Сматра се да је то један од пресудних догађаја у турском продору. Пут ка Европи им је био отворен.⁷ Царство је убрзо сведено на Цариград, неколико градова на обали Мраморног и Црног мора, Солун и неколико острва на Пелопонезу.⁸ Од тог тренутка више није било повратка, а након битке на Марици, 1371. године, Византија постаје вазална држава.

Расходи су увелико надмашивали приходе, за знамените светиње више није било новца за одржавање, славни Хиподром је пропадао. Од цркава на територији саме Царске палата, одржаване су само неке, као што је Неа базилика, Василија I и црква Богородице Фароске. Пропадала је чак и катедрала Светих апостола. Једино је још Св. Софија одисала некадашњим сјајем, али је исто тако представљала велики терет за све сиромашније царство.⁹

⁵ Рансиман, Пад Цариграда, 15.

⁶ Никол, Бесмртни, 15.

⁷ Исто, 16.

⁸ Рансиман, Пад Цариграда, 17-18.

⁹ Исто, 25.

У другој половини 14. века, једини значајан град поред Цариграда, у саставу царства, био је Солун. Овде су се и даље сусретали трговци разних народа, био је главна балканска лука и донекле још увек чувао некадашњи сјај, иако се никада није у потпуности опоравио од устанка зилота. Чак је и Мистра на Пелопонезу, престоница Морејске деспотовине, била само нешто више од села. То је било царство на чији је престо 1391. године сео цар Манојло II.¹⁰

До 1405. године, већина балканских земаља биће под турском управом, док су границе царства сведене на Цариград, делове Пелопонеза, и неколико острва који су остављени Византинцима у замену за плаћање данка.¹¹

Треба истаћи занимљиву чињеницу, да је и поред свих ових недаћа културна активност била изванредна. Уметнички и интелектуално, доба Палеолога је најсветлије доба византијске цивилизације. И док је уморно царство све више сиромашило, интелектуални живот, мање зависан од материјалне подршке, цветао је.

¹⁰ Исто, 26-27.

¹¹ Никол, Бесмртни, 16.

Између запада и истока

Након што је Бајазит позвао своје вазале у Сер са намером да их погуби, да би се потом предомислио, цар Манојло II Палеолог, отказао је своју послушност и окренуо се западу. Бајазит звани Јилдрим, након овог чина, одлучио се за опсаду(блокаду) Цариграда која ће трајати од 1394. до 1402. Након турских победа у бици на Ровинама 1395. и годину дана касније, против крсташких одреда на челу са уграским краљем Жигмундоми, код Никопоља, ситуација је била све тежа. Као помоћ у Цариград је стигао француски маршал Бусико са 1200 војника. Цар је 1399. Године кренуо на запад да тражи финансијску и војну помоћ, оставивши у Цариграду свог синовца, савладара, Јована VII.¹²

Утисак који је цар Манојло II остављао код својих савременика на западу био је изванредан. Одушевљавали су се његовом писменошћу, просвећеношћу и интелектом, док је с друге стране било и оних који су на то гледали са жаљењем, како један такав човек долази као просјак да моли за помоћ, питајући се где је сада стара слава Римског царства.¹³ На крају ништа конкретно није постигнуто, све је остало на обећањима, осим мање своте новца коју је добио. На вест да султан иде на Цариград 1402. године, цар се враћа. Град је спасен само захваљујући нападу Татарина Тимура. Султан је чувши ову вест, подигао опсаду и похитао у Брусу да организује одбрану. У бици код Ангоре Бајазит је поражен и заробљен.¹⁴ Султан ће годину дана касније умрети у тамници.

Византијско царство је још увек опстајало, пре свега захваљујући династичким сукобима у Османском царству, након Бајазитове смрти. Тако ће и 1423. године, султан Мурат II, за време кога се слутанат налазио на врхунцу своје моћи, бити принуђен да обустави опсаду царске престонице, како би решио породичне проблеме.¹⁵

Да би добили преко потребну помоћ са Запада, постојао је један услов - унија. Међутим и поред тога велико је питање да ли је запад заиста желео да спаси Цариград.

¹² Рансиман, Пад Цариграда, 27-28.

¹³ Исто, 14.

¹⁴ Иналџик, Османско царство, 24-25; Рансиман, Пад Цариграда, 28.

¹⁵ Рансиман, Пад Цариграда, 28.

Изгледало је да западњачки владари имају преча посла, док је папство због Велике шизме било онемогућено да прихвати вођство у том тренутку. Мудри цар Манојло II је још раније саветовао свог сина, будућег владара Јована VIII, да настави преговоре о унији али да избегава обавезе које не може испунити. Болесни цар се одрекао престола 1423. године у корист свог сина.

Фирентинска унија

Нови цар, Јован VIII, био је принуђен због опасности која му је претила од Турака, да се обрати западу за помоћ. Успостављање уније, није било једноставно због разлике у верским убеђењима и тумачењима која раздвајају хришћански исток и запад још од раскола цркава 1054. године. Римокатоличка и православна црква су се разликовале по питању целибата, коришћењу квасног и бесквасног хлеба током причешћа, о исхођењу Светог духа које је било крупно телешко питање, и коначно врховни ауторитет Рима, који православни Исток никако није желео да прихвати.¹⁶ Тај компликован однос Истока и Запада сажет је у једну занимљиву реченицу: „Грци су инсистирали на три основна питања: помоћ, сабор и поновно уједињење, док су Латини избегавали друго, а прво само обећавали као логичну последицу трећег“.¹⁷ О томе како су многи у Византији гледали на Запад сведочи и једна занимљива изрека коју историчар Дука приписује Луки Нотарису: „Више волим да усред града видим турски турбан него латинску митру.“¹⁸ Ипак, Византији је требала помоћ и њихов цар ступа у преговоре.

Убеђен да му је помоћ Запада неопходна за опстанак, Јован VIII се одлучује да затражи унију. Након дужих преговора сабор почиње са радом 1438. Године у Ферари, да би годину дана касније био премештен у Фиренцу.

Грчку делегацију чинили су сам цар, патријарх Јосиф и царев брат деспот Димитрије. Током дугих и исцрпних дискусија Латини су се показали као бољи говорници. Цар је зато три учена монаха уздигао на ранг митрополита и њима придодао четири световна филозофа. Ипак Грци нису били јединствени, можда ни довољно припремљени, док су многи због оскудица у новцу чекали да се што пре врате кући.¹⁹ На крају су кардинал Чезарини и никиејски архиепископ Висарион, ипак прогласили унију на латинском и грчком језику, у фирентинској катедрали. Признат је врховни ауторитет папе, Грци су задржали свој

¹⁶ Рансиман, Пад Цариграда, 21-22.

¹⁷ Д. М. Никол, *Бесмртни цар*, 74; Радић, *Страх у Византији I*, 49.

¹⁸ Исто, 47.

¹⁹ Рансиман, Пад Цариграда, 32-33.

црквени обред, док су остала питања решена у корист Рима. Унију нису потписали деспот Димитрије и Марко Евгеник, ефески епископ, који је у Цариграду дочекан као херој.²⁰

²⁰ Сфранцес, Хроника, 105 – 107; Рансиман, Пад Цариграда, 34.

Константин Палеолог Драгаш

Константин Палеолог рођен је 8. Фебруара 1405. године. Био је четврти од седам синова цара Манојла II Палеолога.²¹ Мајка му је била Јелена Драгаш, ћерка српског великаша Константина Драгаша, која је своје порекло водила од севастократора Дејана, зета цара Душана. За Јелену се сматра да је била веома побожна, мудра и енергична, имала је велики углед у царству.²² Јелена ће имати значајан утицај на будућег цара. Колико је био привржен мајци говори и чињеница да је њено породично име унео у своју титулатуру.

Обично се наводи да је царски брачни пар имао најмање шесторо деце: Јован, Теодор, Андроник, Константин, Димитрије, Тома. Међутим Георгије Сфранцес, будући историчар и велики Константинов пријатељ, наводи још два сина – Михаила и Константина (старијег), као и две ћерке чија имена нису позната.²³ Ипак, њих четворо је још у раном детињству умрло од куге, те је на тај начин будући цар понео име свог старијег брата.²⁴

Константина Палеолога су често називали порфиригенит јер је рођен у Пурпурној дворани, за разлику од Теодора, Димитрија и Томе.²⁵ Веома брзо је нашао оданог пријатеља у Георгију Сфранцесу, историчару чији су нам списи драгоцен извор за проучавање Константиновог живота. Са својим најстаријим братом увек је био у добрим односима. Занимљиво је да података о Константиновом животу између 1405. и 1420 готово да нема.²⁶

Цар Јован VIII био је убеђен да само запад може спасити његово клонуло царство. Желећи да започне преговоре о крсташком походу, 15. Новембра 1423. креће на своје путовање, док управо над царством поверава брату Константину. Том приликом даје му и титулу деспота. У управљању градом помагала му је његова мајка Јелена. Константин је имао само 17 година, али је уз помоћ родитеља и савете болесног оца, успео да потпише са

²¹ Д. М. Никол, *Бесмртни цар*, 16.

²² Д. Анастасијевић, *Српкиња византијска царица*, Београд 2004, 9- 19.

²³ Г. Сфранцес, *Мала хроника*, 37, 39.

²⁴ Радић, *Страх у Византији*, 95.

²⁵ Никол, *Бесмртни*, 18.

²⁶ Исто, 19; Сфранцес, *Хроника*, 10.

Муратом мир, 22. фебраура 1424. године. С једне стране понижавајући споразум, ипак је отклонио претњу на неко време. Константин је успешно обавио своју регентску дужност.²⁷

²⁷ Сфранцес, Хроника, 53, 59; Острогорски, Историја, 519; Никол, Бесмртни, 20-21.

Константинови поседи

Након смрти цара Манојла долази до нове прерасподеле царства. Деспот Андроник, који је још раније напустио Солун, замонашио се у манастиру Христа Пантократора у Цариграду. Димитрије је на управу добио Лимнос²⁸ док је Тома био у Мистри. Константин као најспособнији од своје браће и царев намесник, добија на управу добија територије на Црном мору од Месемврије до Деркоса, као и луку Селемврију, заадно од Цариграда. Како је Теодор II, деспот Мореје, желео да се замонаши на његовом месту виђен је Константин, међутим стицајем околности до тога није дошло. Цар Јован, његов син Константин и Георгије Сфранцес дођоше у Мореју да помогну Теодору у борби против епирског владара Карла Тока, који је такође био и господар Кефалоније. Карло је поражен, те како би сачувао своју част нуди Константину своју братаницу Магдалену за жену, као и мираз у виду територија које је изгубио. Брак је склопљен 1. Јула 1428. Магдалена ће узети грчко име - Теодора. Константин је за своје седиште изабрао Кларенцу.²⁹

Исте године, цар Јован са својим синовима Константином и Томом покушава да заузме град Патрас, који је држао надбискуп Пандолф Малатеста. У случају успеха град је требао да припадне Константину, међутим план се није остварио. Након што се цар повука Константин ће још једном покушати да освоји град, што се на крају претворило у опсаду. То га је умало коштало главе, а живот му је спасао верни пријатељ Георгије Сфранцес, који је и сам рањен на крају и заробљен. Град се напослетку предао 5. јуна 1429. Године, а годину дана касније и тврђава³⁰. То је изазвало велику реакцију како папе и Млечана тако и Мурата с друге стране. Показујући још једном своју способност Сфранцес успева да умири султана. Као награду за своју службу добија Патрас на управу. Том приликом Константин ће добити и делове поседа које му је уступио његов брат Теодор. У међувремену, новембра 1429. Теодора умире.³¹

Да би био што ближе Мистри, Константин, уз царско допуштење врши размену територија са деспотом Томом и Калаврита 1432. године постаје његово ново седиште.

²⁸ Ферјанчић, Међусобни сукоби, 138-139.

²⁹ Ђурић, Сумрак Византије, 243-247; Никол, Бесмртни, 23-24.

³⁰ Сфранцес, Хроника, 95; Ђурић, Сумрак Византије, 247-250.

³¹ Никол, Бесмртни, 24-27.

Константинова браћа нису била одушевљена чињеницом да је баш он био виђен као наследник. Када је 1436. Године позван у Цариград одмах је дошао и Тома, плашећи се да ће питање наследства бити решено без њега. Ситуација се захухтавала и браћа су желела да борбом на Пелопонезу одлуче своју судбину. Тек је трећа мировна мисија успела да обузда браћу и спречи грађански рат. Договорено је да Тома и Теодор остану у Мореји, док се Константин преселио у Цариград 24. септембра 1437. Године преузимајући по други пут регентску дужност. То је био јасан знак да је он предвиђен за наследника трона. Спречивши рат, цар Јован могао је „мирно“ да отплови за Италију.³²

Након повратка у Цариград, 31. јануара 1440 године, цар сазнаје да му је супруга царица Марија преминула. То га је јако погодила, те незаинтересован за политику, а већ нарушеног здравља, продужава регенство деспоту Константину до септембра 1441. године. Драгаш одлучује да се још једном ожени, овог пута Катарином Гатилузио, ћерком Ђеновљанског господара Лезбоса. Брак је проглашен августа 1441 у Митилени. Након тога, бродовима Луке Нотариса одлази у Мореју.³³

Деспот Димитрије, велики противник уније, у знак не слагања креће да освоји престоницу. Помоћ је нашао у султану Мурату. Константин, на царев позив, жури у Цариград али бива блокиран од стране Турака, како не би могао да помогне свом брату. Током блокаде, Драгашева нова супруга се разболела и умрла. Опсада није успела и Константин улази у град. Тада ће од цара добити Селемврију којом ће у његово име управљати Георгије Сфранцес. Јуна 1443. године, Теодор ће понудити Константину размену апанажа како би био ближе престоници, док би Константин постао деспот Мистре. Размена је извршена у октобру исте године.³⁴

³² Д. М. Никол, *нав. дело*, 29.

³³ Ферјанчић, *Међусобни сукоби*, 151; Ђурић, *Сумрак Византије*, 315-325; Сфранцес, *Хроника*, 112-115; Никол, *Бесмртни цар*, 31-33.

³⁴ Ђурић, *Сумрак Византије*, 323-331; Никол, *Бесмртни*, 33-34.

Мистра – светла тачка малаксалог царства

Мистра је временом постала културни центар византијског царства. Теодор II и његова супруга улагали су доста у културу, образовање, науку и уметност. Овај град је у 15. веку могао да понуди много више него Цариград, обавијен тамом и сталном бригом за опстанак. Многи знаменити интелектуалци тог доба боравили су у Мистри.

Константин је желео да што боље утврди границе. Инвазија са мора је била компликована, тако да је једина слаба тачка био напад са копна. Први потез је био обнављање бедема дуж Коринта који су Труци 1423. пробали, а потом и уништили 1431. Године. Нови зид који су заједно обновили Константин и Тома назван је Хексамилон – „зид од шест миља“. Радови су завршени 1444. године.³⁵

Након сабора у Фиренци, одушевљени папа Евгеније IV планира нови крсташки поход. Константин у сталној вези са Римом, добро је знао шта се спрема. Поход су предводили угарски краљ Ладислав, чувени војсковођа Јанош Џуњади и папси изасланик, кардинал Ђулијано Чезарини. Драгаш, поткрепљен крсташима, одлучује и сам да крене у поход против Турака и њихових латинских вазала. У јуну 1443. све је било спремно. Већ у новембру крсташи су ушли у Софију и спалили је. Након тога напредовање је било теже, да би на крају због зиме и глади били принуђени да се повуку у Будим. Поход је изазвао реакције и устанке на Балкану. Султан је тражио примирје које је на крају, посредством султаније Маре Бранковић и деспота Ђурађа Бранковића, потписано на десет година у Сегедину. Краљ Ладислав је на крају прекршио дату заклетву и наставио поход. До одлучујуће битке је дошло код Варне 10. новембра 1444. у којој су погинули краљ Ладислав и Ђулијано Чезарини. Мурат ће се на неко време одрећи престола у корист сина Мехмед.³⁶

Константиново освајање је ишло у правцу Атике и средином 1444. године освојио је Атину и Тебу.³⁷ Уложени су протести због освајања хришћанских територија, међутим Драгаш се није обазирао и наставио је свој поход и након крсташког пораза код Варне. Војвода Нерио, бивши управник Атике потражио је помоћ од Мурата који се 1446. године

³⁵ Никол, Бесмртни, 38.

³⁶ Бабингер, Мехмед Освајач, 28-34, 38-42; Рансиман, Пад Цариграда, 68-69; Никол, Бесмртни, 40-43; Сфранцес, Хроника, 119.

³⁷ Ранисамн, Пад Цариграда, 76.

вратио на престо. Он се одазвао, кренувши са 50 000 војника у намери да казни Грке. Главни део војске кренуо је на Хексамилон где су били утврђени Тома и Константин, док се један део војске одвојио и освојио Фокиду. Уз помоћ тешке артиљерије зидови су пробијени. Браћа су успела да се спасу, напустивши утврђење. Након тога је уследило напредовање дуж северне обале Пелопонеза, заузет је Патрас док је Сикион спаљен. Поход на Мистру није био могућ због лошег времена, те се султан вратио, водећи са собом 60 000 заробљеника. Како би ојачали породичне везе склопљен је брак између српског деспота Лазара Бранковића и Јелене, ћерке деспота Томе.³⁸

Јанко Хуњади, жељан освете након битке код Варне, покреће 1448. нови крсташки рат. С обзиром да одзив није био добар, војску су углавном чинили Мађари. Такође ни српски деспот Ђурађ није желео да се прикључи крсташима, обавестивши Турке о походу. До битке је дошло на Косову у близини Приштине, где су након тродневне битке Османлије однеле победу. Хуњади се спасао бекством, али га је заробио српски деспот и затворио у Смедерево. Врло брзо је пуштен на слободу.³⁹

³⁸ Никол, Бесмртни, 43-48; Ђурић, Сумрак Византије, 342-343; Бабингер, Мехмед Освајач, 47-49; Рансиман, Пад Цариграда, 76-77.

³⁹ Рансиман, Пад Цариграда, 70; Бабингер, Мехмед Освајач, 50-54.

Нови и последњи цар

Године 1447. здравствено стање цара Јована VIII се видно погоршало. Деспот Теодор који је узео Селемврију да би био ближе престоници, умро је у истој од куге јуна 1448. године.⁴⁰ Као потенцијални наследници остали су Константин, Тома и Димитрије. Њихови родитељи су највеће наде полагали у Константина. Након смрти цара, октобра 1448, власт је по правилу прешла у руке његове његове законите супруге, царице Јелене. Како би спрешила грађански рат, она је искористила свој ауторитет прогласивши Константина за новог цара. Народ је прихватио њен избор, а ускоро су то учинила и њена друга два сина. Сфранцес је послат да обавести султана. Мурат II је одобрио проглашење Константина за новог владара.⁴¹

Царска титула му је додељена 6. Јануара 1449. године, вероватно у деспотској палати у Мистри. Право крунисање у Цариграду пред васељенским сабором је изостало, јер је патријарх био присталица уније. Константин се плашио реакције народа. На каталонском броду, 12. марта 1449. стигао је у престоницу, где му је приређен свечани дочек.⁴²

Поред мајке, која му је до своје смрти пружала подршку и саветовала га, цар је имао још неколико драгоцених сарадника. На првом месту то је био стари пријатељ Георгије Сфранцес, потом велики дукс и заповедник флоте Лука Нотарис, војсковођа Јован Кантакузин, као и велики логотете Метохит и протостратор Димитрије Кантакузин.⁴³

Иначе, Константин је имао намеру још једном да се ожени и тај посао је поверио Сфранцесу, који одлази у Трапезунт и у Грузију, где се задржао две године. Током боравка у Трапезунту фебруара 1451. сазнао је за султанову смрт. Та вест га је забринула рекавши за Мурата II да је „био стар и желео само мир и спокојство“, док је нови султан „млад и од детињства је непријатељ хришћана“. Један од првих избора била је Мара Бранковић, која је имала огроман утицај на новог султана. Овом идејом био је одушевљен и

⁴⁰ Сфранцес, Хроника, 123; Никол, Бесмртни, 51.

⁴¹ Сфранцес, Хроника, 124-125; Никол, Бесмртни, 51-53; Ђурић, Сумрак Византије, 347-351; Рансиман, Пад Цариграда, 77-78.

⁴² Никол, Бесмртни, 57.

⁴³ Исто, 62-63.

сам цар као и Марини родитељи, међутим она се заклела да си више никада неће удавати, ако је икада Бог ослободи из неверничких руку. Тако је и било. Након тога Георгије се одлучује за грузијску принцезу. Венчање је било заказано за следећу годину, али стицајем несрећних околности до тога није дошло.⁴⁴

⁴⁴ Исто, 60-61; Сфранцес, Хроника, 131-135.

Пад Цариграда

Када је дошао на власт Мехмед II је на Западу важио за неког ко није довољно способан за велика освајања и да неће бити велика претња као његови претходници. Желећи да сакрије своје планове султан је обновио мир са Венецијом, Угарском и Србијом којој су чак дозвољена територијална проширења. Наводно је одржавао срдачне односе са својим суседима. Чак је и са Византијом обновљен мир из времена Мурата II и Јована VIII. Након лаког гушења побуне коју је организовао карамански бег Ибрахим паша, све илузије о неспособном султану су се распршале. Видевши да Мехмед има проблема у држави, Константин је покушао да изврши притисак на њега. У Цариграду је боравио Сулејманов потомак, Орхан који је у замену за годишњи данак држан као талац, како би био онемогућен да претендује на престо. Драгаш је сада тражио дупло већу своту новца или ће га у противном пустити. Мехмед II је мирно одговорио да ће размотрити понуду када се врати у Једрене. Након тога је склопио примирје са побуњеницима и прешао Босфор. У Једрену је наредио протеривање Грка и конфискацију њихове имовине. Коначно је имао повод за напад, а нашао га је у царевом „дрском држању“.⁴⁵

Мехмед II је одмах почео да планира изградњу тврђаве на европској обали Босфора, која би била парњак утврђења Анадолу Хисар, који је подигао његов прадеда Бајазит. Овим утврђењем је могао да спроведе комплетну блокаду Цариграда, и спречи Константина да има контролу над италијанским бродовима. Изградња је почела 15. априла 1452. године, указом из 1451, којим је предвиђено да се доведу неимари из разних делова царства, као и материјал. Пре почетка градње порушено је неколико цркава, што је изазвало протест локалног грчког становништва. Тврђава је заврешана у августу, названа је Румели Хисари, док су је Грци називали Лемокопија - нож под грлом.⁴⁶ Било је питање времена одлуке напада на Цариград. У самом Османском царству владале су две струје, једна под везиром Халилом, који је био против напада на Цариград, јер би опсада била скупа, а у случају неуспеха то би била мрља у Османском угледу. Халил је уз себе имао старе Муратове

⁴⁵ Рансиман, Пад Цариграда, 93-94; Сфранцес, Хроника, 153; Никол, Бесмртни, 69-7; Бабингер, Мехмед Освајач, 66-69; Радић, Страх у Византији II, 229-230.

⁴⁶ Никол, Бесмртни, 72; Бабингер, Мехмед Освајач, 73; Рансиман, Пад Цариграда, 96.

министре, док су његови противници били војници попут Заганоса и Турхан паше иза којих је стајао евнух Шехабедин. Султан Мехмед се на крају одлучио за рат, и свом везиру Халилу рекао: „Само једно желим, дајте ми Цариград“. Пред крај јануара сазвао је све министре и подсетио их на подвиге његових предака, рекавши да Турско царство неће бити сигурно док Цариград не буде њихов. Министри су једногласно гласали за рат.⁴⁷

За то време цар Константин је покушао да добије помоћ од Запада. Краљу Напуља и Арагона Алфонсу V, нудио је острво Лемнос, владарима Хиоса новац. Писао је поново Млечанима и папи. Папа Никола V се саосећао са царем, али му није пружио помоћ, јер се држао политике својих претходника, који нису давали помоћ источној цркви све док она не прихвати унију са Римом. Млечани су послали одговор, да ће помоћи у одбрани ако то учине и друге хрушћанске земље. Папа је послао у Константинопољ кардинала Исидора, да прогласи у цркви свете Софије унију. Са кардиналом је у Цариград 26. октобра, стигло и 200 стрелаца из Напуља. Унија цркве је проглашена 12. децембра у цркви Свете Софије уз свечану литургију и присуство цара Константина и његовог двора. Том приликом поменута су имена папе Николе V и патријарха Григорија. Прочитан је текст уније донет у Фиренци. Цар Константин је затим наредио једном од браће да дођу из Мороје, али је ово предвидео султан Мехмед, и октобра 1452 наредио Турхану да поново нападне Мореју. Приликом овог напада опљачкан је цео Пелопонез од Коринта до Месеније. Цар је затим добио помоћ од папе, Млечана и краља Алфонса V. Дужд је наредио да се сви ратни бродови и војска пошаљу за Константинопољ. Папа је поред три ђеновљанска брода, наоружао још пет бродова у Венецији о свом трошку, док је Алфонсо послао један товарни брод са храном, због отпочете блокаде на Босфору.⁴⁸ Угарски инжењер Урбан је понудио Константину своје услуге као пројектант тешке артиљерије. Урбан је направио велики топ који је стајао на бедемима Румели хисари. Цар је одбио услуге угарског инжењера због недостатка новца, те је он отишао у Једрене, почевши да прави огроман топ за султана који га је обасуо златом.⁴⁹

Почело је организовање Цариграда за одбрану. Породице Палеолог и Кантакузин су заједно браниле стратешка места. Млечани су чували четири капије са копна, а сам цар је имао у њих велико поверење. У одбрани града су учествовали и Ђеновљани, међу којима је

⁴⁷ Рансиман, Пад Цариграда, 104-105.

⁴⁸ Никол, Бесмртни, 78-82.

⁴⁹ Исто, 80-81; Рансиман, Пад Цариграда, 110-111.

напознатији био Ђовани Ђустинијани Лонго, који је стигао у Цариград јанура 1453. године као добровољац, и стао на чело групе од 700 војника.⁵⁰

⁵⁰ Никол, Бесмртни, 81.

Почетак опсаде

Мехмед II кренуо је са војском и топовима из Једрена 23. марта, док су последње трупе стигле 5. априла пред бедеме града. На ускршњи понедељак 2. априла извидница је подигла логор у близини зидина Цариграда са копнене стране.⁵¹ Међутим напала ју је војска града, убила и ранила многе, али због бројности турских војника се повукла, после чега су уништени мостови преко опкопа, а капије затворене. Копнени бедеми су се простирали у благо савијеном луку од четврти Влахерна код Златног рога до четврти Студион код Мраморног мора. Зидине од Влахерне до рта Акропољ су данас познате као рт Сарај. Бедеми дуж Златног рога и Мраморног мора су једностранни. Султан Мехмед је и поред тога одлучио да артиљерију усмери на троструку линију утврђених зидина. Три дана после извиднице стигао је и сам султан, улогоривши се недалеко од капије Светог Романа која се налазила на средини зидина. Браниоци града су заузели полагаје: цар је са најбољим трупама био код Месотихиона, десно од њега код Харисијеве капије и Мириандриона, постваљен је Ђустинијани. После сазнања да ће главни напад бити усресређен на Месотихион, Лонго је са својим Ђеновљанима пришао цару, док су на његово место дошла браћа Бокјардо. Млетачки баило Миното са штабом је био у Влахернској царској палати, Теодор каристо између Калигарисјке капије и Теодосијевих бедема. Са леве стране Константина налазио се Катанео, а поред њега царев рођак Теофил Палеолог. Уз море је био Димитрије Кантакузин. Бедеми према мору имали су мање бранилаца. Бомбардовање је кенуло 6. априла, али турска флота није могла да се пробије у залив Златни рог, чијом је одбраном руководио вероватно Ђеновљанин Солиго. Очекивајући да ће покушати да пребаце флоту у залив, цар Константин је 2. априла поставио ланце преко улаза, од Евгенијеве куле под Акропољем до куле под бедемима Пере према мору.⁵²

Приликом првог дана бомбардовања, страдала је Харисијева капија, коју су браниоци успели колико - толико да обнове. Султан је знао да само напад са копна неће

⁵¹ Рансиман, Пад Цариграда, 112; Никол, Бесмртни, 82.

⁵² Рансиман, Пад Цариграда, 121-129.

бити довољан за освајање града, те је настојао да што пре превезе бродове. Заповедништво над флотом је водио Балтоглуа, коме је речено да провери одбрану ланаца. Први напад турских бродова отпочео је 9. априла, и није имао успеха, због тога заповедник морнарице одлучује да сачека црноморску ескадру. За време чекања султан је наредио да се нападну две мале тврђаве изван бедема, Терапија и друга у селу Студиос. Посада тврђаве Терапија је одолевала два дана, четрдесеторо преживелих браниоца се предало, али су они набијени на колац. Султан је већ 11. априла опет био под бедемима и размештао топове и артиљерију. Топовима у овом периоду је било тешко руковати те је највећи Урбанов топ могао десјствовати само седам пута дневно, међутим и поред тога артиљерија је односста штете. Ланци у Златном рогу су задавали велике проблеме турцима, те је приликом напада са црноморском ескадром 12. априла Балтоглу претпео пораз. Браниоцима је послат велики дукс Лука Нотарис са резервним снагама. Они су гасили пожаре, и наносили штету турским бродовима. Пораз на мору је био понижење за султана. Схвативши да му топови ништа неће значити уколико не могу да добаце до грчких бродова султан је наредио да се побољша њихова конструкција.⁵³

У петак јутро 20. априла, стражари на бедемима су угледали три ђеновљанске галије које је папа унајмио, и натоварио са оружијем и храном. Ова три брода су приметили и турски стражари који су обавестили султана. Мехмед је издао наредбу Балтоглуу да зароби лађе или потопи, само да не стигну до граду, у спротном да му се не враћа жив. Комадант је одмах припремио своје бродове. Одвила се велика борба у којој је хтео и сам султан да учествује, утеравајући коња у плићак, док по њему не би почео да се вуче његов огртач. Победа је била на страни хришћана, а шеик Ак Шемседин је поручивао султану да га његов народ окривљује за пораз и да треба да казни одговорне. Балтоглу је сутрадан кажњен и осуђен као издајник и кукавица, на смрт одсецања главе. Официри који су присуствовали бици су убедили цара у храброст рањеног адмиралаи његова цела лична имовина је подељена јаничарима , док је он батинан по табанима и пуштен да проведе живот у сиромаштву.⁵⁴

Још у току битке Мехмед је размишљао како да реши проблем са ланцима. По свему судећи један му је Италијан рекао да се бродови могу пренети преко копна. У недељу 22. Априла, спуштене су платформе у воду за коју су били привезани бродови. Затим су у

⁵³ Рансиман, Пад Цариграда, 129-134; Никол, Бесмртни, 82; Радић, Страх у Византији II, 232; Сфранцес, Хроника, 155.

⁵⁴ Барбаро, Опсада и пад, 68-69; Рансиман, Пад Цариграда, 137-142; Никол, Бесмртни, 82.

котурима извучени на обалу где су испред сваке упрегнути волови, док је одређени број људи био задужен да помаже приликом преласка на стрмији терен. Успешно су 23. априла, далеко иза ланца превезли 70 мањих турских галија. Цар је остао немоћан пред овим подухватом Турака. Завладала је немаштина у граду, смањивана су добра цркава, сакупљан је новац од приватних кућа, како би се купила храна за сиромашне. Ђакомо Коко је осмислио како да пресече ужад сидара на турским бродовима и на њих убаци запаљив материјал. На несрећу браниоца дошло је до одлагање дана за спровођење овог плана, због сукоба Ђеновљана и Млечана. У суботу 28. априла су испловили, али су Турци били опоменути. Хришћани су претпели тежак пораз. Иако су хришћани поново показали своју морепловачку вештину, губици нису били мали, а потопљена је само једна турска галија. Језа је обузела град. Људи су знали да се Турци не могу истерати из Златног рога. Иако нису потпуно овладали њим, лука више није била сигурна, а ни дуга линија бедема иза ње сада није била безбедна. Пребацивши половину своје флоте у залив Мехмед је однео победу. Сматрао је да се град мора заузети копненим пробојем кроз бедеме. Убрзо је и Пера била под његовом контролом. Хришћани нису били задовољни држањем становника Пере. Ђеновљани нису били много наклоњени Грцима док су са Млечанима видно били у лошим односима.⁵⁵

Султан након победе није желео да срља. Одлучио је ситним чаркам да слаби непријатеља, док бомбардовање бедема на копненој страни није престајало. Грађани су ноћу поправљали шта су могли. Хране је било све мање, а оскудица све већа. Цар је поново био принуђен да скупља новац. Прилогом од цркава и неких појединаца купована је храна која је равномерно дељења. Цар је одлучио да пошаље један брод да се искраде, како би затражио помоћ од Млечана. Брод са дванаест добровољаца прерушених у Турке успео је да стигне до Егејског мора. У самом граду напетост је расла а међусобна нетрпељивост Млечана и Ђеновљана прерасла је у отворену свађу и оптужбе. Ђеновљани из Пере желели су мир, посебно након турског бомбардовања 5. маја на хришћанске бродове, приликом којег је потопљен и један њихов трговачки брод.⁵⁶

Почетком маја, Урбанов топ био је у квару, али је до 6. маја поправљен. Бомбардовање је појачано, а уједно је припреман и нови напад. Међутим, 7. маја, четири сата по заласку сунца, силни напад који је кренуо, био је усмерен само у правцу Месотихиона. Огроман број Турака, опремљен мердевинама и кукама са копљима, кренуо је

⁵⁵ Барбаро, Опсада и пад, 70-72; Радић, Страх у Византији II, 233-234; Рансиман, Пад Цариграда, 143-149; Никол, Бесмртни, 82.

⁵⁶ Рансиман, Пад Цариграда, 155-157.

преко затрпаног откопа. Уследило је три сата крваве борбе у којој су браниоци изашли као победници. Непријатељ није успео да пређе преко разрушених бедема и палисаде. Један део Млечана је повучен и послат да брани четврт Влахерне. Прегруписавање трупа трајало је од 9. до 13. маја. Султан је покренуо своје лађе 16. и 17. маја али после неколико маневара ипак није дошло до напада. Исто ће се десити и 21. маја.⁵⁷

У међувремену на копну Турци су покушавали нове тактике. Једна од њих изашла је на видело 18. маја. Испред бедема Месотихиона појавила се огромна дрвена кула на точковима коју су Турци склопили преко ноћи. Схвативши да опкоп представља велики проблем, султан је наредио да се цео тај дан прави пут преко откопа док је кула стајала изнад њих. До увече посао је био завршен, мешутим неколико бранилаца се искрало преко ноћи и помоћу бурића са барутом дигло у ваздух све што је до тад направљено. Ни са другим покретним кулама Османлије нису имале среће. Непријатељ није одустајао. Уз помоћ рудара из Новог Брда копани су лагуми како би се минирали бедеми. Браниоци су успевали ово да спрече, а када је 23. маја међу лагумистима заробљен и један официр који је открио остала места предвиђена за копање, Турци су морали да престану са покушајима. То је био уједно и последњи охрабрујући догађај за становнике Цариграда. Истог дана у град је стигао брод који је треба да доведе помоћ Венецијанаца. Међутим вести су биле лоше. Никога није било да помогне. Када су саопштили цару тужну вест, рекавши да су се они вратили да испуне своју дужност макар то значило смрт, Константин је заплакао.⁵⁸

Цар је покушао да преговора са Мехемедом за мир у замену за данак какав год одреди султан. Захваљујући близини победе Мехмед је одговорио речима „или ћу ја узети овај град, или ће град узети мене, мртвог или живог“.⁵⁹ Затим је понудио Константину Пелопонез, провинције за браћу и пријатељство, а уколико цар не прихвати ову понуду, султанова војска ће убијати и пљачкати по граду. После неколико дана у Цариград је стигао гласник Мехмеда који је нудио грађанима да се предају и спасу ропства уз плаћање данка од 100 000 златника, или безбедно напусте град са својом имовином. Саветници цара Константина су га саветовали да побегне из града и настави борбу из Мореје или неке безбедније провинције, али цар није хтео кукавички да побегне. Желео је да остане и умре са својим народом уколико падне „царица градова“. Посланик Мехмеда II, добио је одговор да његов владар може добити све што пожели али не и Константинопољ. Овим чином је

⁵⁷ Рансиман, Пад Цариграда, 157-159; Радић, Страх у Византији II, 234.

⁵⁸ Рансиман, Пад Цариграда, 159-162; Никол, Бесмртни, 83-84.

⁵⁹ Никол, Бесмртни, 83.

прекинута даља веза између двојице владара. Како је изостала помоћ хришћанског Запада, цар је схватио да су он и његови поданици препуштени сами себи. „Судњи дан се ближио“.⁶⁰

Тих месеци у граду су били чудни предзнаци, које су савременици тумачили. Тако је 24. маја дошло до потпуног помрачења месеца и цела три сату су протекла у мраку. То је савременике подсетило старог пророчанства, да ће Цариград пасти кад месеца не буде било. Цар је потом наредио да се изнесе икона Богородице, и носи у процесији, приликом ношења икона је испала из постоља, услед чега је кренуло јако невреме. После завршетка процесије, надвила се наредни дан магла, која је после повлачења оставила необичну светлост од куполе до позлаћеног крста на цркви свете Софије. Мистериозна светлост се видели из турских логора крај зидина, они су је тумачили као „омен“, док су Грци видели своју пропаст.⁶¹

⁶⁰ Никол, Бесмртни, 83.

⁶¹ Исто, 84; Рансиман, Пад Цариграда, 162-163.

„Судњи дан“

У понедељак након поднева, 28. маја, било је ведро и светло. Турски логор је утонуо у неку тишину. Војска је добила дан одмора пре коначног напада. Грађани Цариграда су изашли на улице и молили се Господу, католици и православци су заборавили међусобне размирице, а сам Константин је водио свечану поворку. Убрзо по заласку сунца почео је јак пљусак. Турци су се припремали за коначни напад, а хришћани нису могли ништа да учине да их спрече. Око пола два ујутру, Мехмед је издао наредбу за напад. Бука је била застрашујућа, Турци су уз ратне покличе кренули у напад бодрени бубњевима, трубама и зурлама. Браниоци града су чекали, цркве су почеле да звоне, сви способни мушкарци су одлазили да се боре док су жене укључујући и монахиње, пожуриле на бедеме да помогну при доношењу камења и греда за ојачавање одбране. Деца и старије особе склањале су се у цркве у нади да ће их заштити анђели и светитељи.⁶²

Мехмед II поучен искуством је решио да прво измори непријатеље па тек онда поаље своју најбољу војску. Прво је послао башибозуке, у њиховим редовима било је претежно хришћана коју су се борили за плату и плен који им је обећан. Поседовали су своје оружије, имали су криве сабље, праћке, аркебузе итд. Башибозуци су непоуздани војници, јер у случају неуспеха на почетку, губили су храброст, због тога иза њих су ишли војни полицајци са бичевима и буздованима. Задатак ових полицајаца је било да бичују и ударају сваког ко покаже знаке колебања. На крају су стајали султанови јаничари.⁶³

Напад је почео пуном јачином само у долини Ликоса. Ту је башибозуцима сметала њихова бројност, јер су константно ударали и саплитали се једни од друге, а камење које је бацано на њих могло ја да усмрти многе. Иако је одређени број хтео да се повуче, већи део војске је константно нападао и закачинњао се лествама али безуспешно. Ђустинијан и његови ратници су скидали мердевине кад год би их поставили, на бојиште је дошао и сам цар. После два сата непрекидне борбе султан је наредио повлачење. Тек што су хришћани поново успоставили одбрамбени поредак уследио је други турски напад, предвођен

⁶² Барбаро, Опсада и пад, 88-89; Никол, Бесмртни, 84; Рансиман, Пад Цариграда, 178-179.

⁶³ Рансиман, Пад Цариграда, 179-180.

пуковима анадолијских Турака из Исахк-пашине армије. Звона су почела да звоне као знак убуне, али је њихову звоњаву пригушио Урбанов топ и други топови који су тукли бедеме Цариграда. Као и башибозуци пре њих њихова многобројност им није ишла на руку, ове јединице су били дисциплиновани побожни муслимани који су желели да први уђу у овај хришћански град. Сат времена пре зоре Урбанов топ је погодио паласиду и порушио је по дужни, триста анадолаца је узвикивало да је град њихов али су их цар и његови поданици окружили и одбили. Поново је наређен прекид ватре, а браниоци су отпочели са поправљањем палсиде. Турци нису били успешнији ни у другим секторима. Анадолцима је вероватно као и њиховим претходницима био задатак да исцрпе непријатеља. Султан је обећао велику награду војнику који први успе да се пробије кроз паласиду. Сада је дошао ред на јаничаре, које непријатељи нису могли разбити. Ратничка музика која их је пратила била толико гласна да се могла чути између удара топова са друге стране Босфора. Хришћани су се борили без предаха знајући, да ако клону све ће бити готово. градом се чула молитва.⁶⁴

Борба се код палисиде водила прса у прса, јаничари нису успели да уђу у Константинопољ ни после сат времена борбе, међутим прошли су у град кроз други део бедема. Око педесет Турака је ушло кроз скривену капију, познату као Керкопорту, и били би лако савладани да у исто време топовско ђуле није погодило у непосредној близини Ђустинијана и пробило му грудни оклоп. Под тешким боловима је хтео да се повуче и молио своје људе да га однесу са бојишта. Један од војника је отишао цару и тражио кључеве од мале капије која је водила кроз унутрашњи зид. Поред молбе цара да се не повлачи, он је отишао и на једном Ђеновљанском броду се укрцао. Војска је ово приметила, и градом се прочуло да су Турци пробили бедеме. Пре него што је мала капија затворена Ђеновљани су се повукли а цар је са својим народом остао сам на бојишту.⁶⁵

Чувши за метеж који је настао, Мехмед је наредио нови напад викнувши: „Град је наш“. Џин, по имену Хасан, руком је дао знак да се крене у напад, пробијајући се преко порушене палсиде. Он је вероватно и добио највећу награду. Грци бројчано надјачани морали су да се повуку у унутрашњи зид. Османлије су их са паласида убијали и док се турска застава вијорила на кули изнад Керкопорте, распршао се крик „Град је заузет“. Видевши да је спољашњи зид заузет Константин је руководио одбраном унутрашњег зида уз Шпанца дон Франциска де Толеда, синовца Теофила Палеолога и Јована Далмате. Покушали

⁶⁴ Рансиман, Пад Цариграда, 180-182; Никол, Бесмртни, 87.

⁶⁵ Никол, Бесмртни, 87-88; Рансиман, Пад Цариграда, 183-184.

су заједнички да окупе Грке али узалудно. Теофил Палеолог је нестао међу надирајућом хордом, рекавши да смрт претпоставља животу. Цар је схватио да је царство изгубљено и не жали да га надживи, одбацује царске инсигније и са својим верним саборцима креће за синовцем. У борби је нестао међу нападачима након чега више није виђен.⁶⁶

Турске заставе су замениле царског орла и лава св. Марка на кулама Влахерне. Хришћани су покушали да спасу себе и своје породице, само је мали број њих остао да се бори. Недалеко од Керкопорте, браћа Бокјардо и њихови људи су водили непрекидну битку, када су схватили да је све изгубљено, покушали су да се пробију до Златног рога. Паоло бива заробљен и убијен, док његова браћа успешно стижу до Пере. У Влахеранској палати је опкољен Миното који је заједно са угледним људима заробљен. Део хришћанске флоте је побегао захваљујући турским морнарима. Војници су чекали да крену са пљачком, забринути да ће их предухитрити, морнари су напустили своје бродове и тиме омогућили да се одређени број хришћана спасе. Међу спашенима је била Диједова флота, која је избегла пропаст захваљујући људима Хамза - бега који су напустили своје бродове ради узимања плена. Преостали покрет отпора су били морнари са Крита, распоређени у три куле у близини Златног рога. Предали су ове куле уз гаранцију да ће им имовина и живот бити поштеђени. Отпловили су за Крит на њихове две лађе, уз дивљење и поштовање Турака.⁶⁷

Како је скончао цар Константин не можемо поуздано знати. Према једној од прича, два турска војника су говорила да су убила последњег византијског цара, а тело свог владара су препозали присутни дворани. Мехмед је ејдно време држао њгову главу на стубу августовог форума да би је затим слао на дворове исламског света. Барабо насупрот тврди да је леш нађен међу палим борцима. Одани пријатељ цара Константина, Францес је покушао да дође до истине и каже да су султанови људи прали главе и лешеве како би пронашли цара међу војницима. На чарапама и штитнику за потколенице су пронашли извезеног и утиснутог орла. Претпоставило се да је царев, те је султан дао Грцима да га сахране. Францис није сигуран да је то тело последњег византијског владара, јер је по царевом наређењу био на другој страни битке.⁶⁸

Судбина побеђених Грка је била тешка, јер још од времена халифа Омара, постоји одређено поступање са покореним народом. Уколико се град или област преда добровољно, макар и уз присилу, народ је имао право да задржи своје богомоље, уз

⁶⁶ Радић, страх у Византији II, 235; С. Рансиман, *нав. дело*, 184-185; Д. М. Никол, *нав. дело*, 88.

⁶⁷ С. Рансиман, *нав. дело*, 186-190.

⁶⁸ Исто, 190-191; Никол, Бесмртни, 88, 94-96.

одређене прописе и надокнаду. Међутим ако се град осваја на јуриш, следи три дана неограничене пљачке а богомоље постају власништво вође освајача.⁶⁹

Султан Мехмед је обећао својим војницима три дана пљачке, које им је следило по праву, али је после првих упада војске захтевао извесну дисциплину. У првом налету, после сламања отпора су убијали све на које су налетели, да би затим кренули да пљачкају и сакупљају робље. Похрлили су ка Царској палати, где су крали драгуље са књига, иконе и остале драгоцености. После скидања драгуља су палили књиге и иконе. Црква Свете Софије је и даље била пуна, служена је јутарња литургија. Турци су провалили врата и кренули да се отимају за плен, са жена су кидани велови и марами и од њих су прављени конпци којима су везивани. Хватали су и везивали људе и тако их преносили у логор. Свештеници и поред тога нису престајали са литургијом него су непрекидно појали све док и њих нису одвели.⁷⁰

Пљачкање је трајало целог дана, монаси и монахиње су мучени, а убијан је свако ко би се срушио. Књиге су паљене, а куће систематски пљачкане. До вечери је остало мало тога што се могло узети, те се из тога разлога нико није бунио када је султан наредио обуставу пљачкања. Сам Мехмед је кренуо у касно поподне ка цркви Свете Софије уз пратњу најбољих јаничара и министара. Пред вратим цркве је сјахао,и узео шаку земље коју је просуо преко свог турбана као чин понизности према свом Богу. Ходајући према олтару угледао је турског војника како покушава да откине мраморни под, те му је рекао да дозвола за пљачком не значи уништавање зграда, оне се љегово власништво. Помиловао је људе који су се крили у угловима цркве као и преостале свештенике. Црква је претворена у џамију тако што се један припадник његових улема попео на предикаоницу и прогласио да нема Бога до Алаха, а затим се и сам султан попео на амвон и одао поштоу свом Богу.⁷¹

Сутрадан је пред Мехмеда изнет сав плен, којим је он располагао и делио на основу заслуга. За себе је задржао све чланове угледних византијских породица и високе службенике. Ослободио је већину племкиња и дао им новац којим би откупиле своје породице, док је најлепше девојке и младиће задржао. Многим другим младићима је понуђена слобода и служба, у замену да се одрекну своје вере и пређу у ислам. Међу заробљенима преопознао је Луку Нотариса уз још девет министара преминулог цара, они су ослобођени док многи други Константинови достојанственици нису имали те среће и остали су у турском ропству попут Францеса. Султан није показао милост за заробљене Италијане.

⁶⁹ Рансиман, Пад Цариграда, 192.

⁷⁰ Исто, 192-195.

⁷¹ Исто, 195-197.

После три дана, Грци који нису допали ропства или су били откупљени, вратили су се кућама уз гаранције султана да им имовину и живот нико неће угрожавати. Благонаклоност коју је Мехмед имао према министрима Константина била је кратког века, пет дана после пада Цариграда је погубљен Лука Нотарис са својим сином и младим зетом, а сутрадан и преосталих девет министара. Мехмед II је кренуо из делимично порушеног Цариграда 21. јуна за Једрене.⁷²

⁷² Исто, 197-199.

Легенда која живи

Константин је умро без наследника што нам потврђују и докумнетовани докази. Андрија Палеолог син Константиновог брата Томе је продао своја права на византијски престо француском краљу Карлу VIII 1494. Године. И поред ове чињенице предање казује да је он иза себе остави жену и ћерку или сина. Предање је могла раширити словенска верзија Нестора Искендера. Енеја у писму папи Николи V, приповеда како је султан Мехмедна прослави после победе оскрнавио супругу цара, његове ћерке и водеће дворске даме, после чега их је убио. На другом месту Енеја пише о Бекству Константиновог сина. Француски хроничар Матија де Куши пак говори да је султан силовао царицу у Цркви Свете Софије, а потом је одвео и затворио у свој харем. Једна прича из 1900. Говори како је царица била трудна са Константином кад је одведена у харем. Родила је дечака и дала му име Панаги, дечак кад је одрастао био је ближи Курану него јеванђељу, те је кад је дошло време постао султан и сав свој бес усмерио ка хришћанству.⁷³

По неким научницима Константин је био верен са Аном Палеологином, ћерком великог дукса Луке Нотариса. Један Турски хроничар је измислио да је француска принцеза била верена за цара, и да је уместо супругу Константина постала супруга султана и са њим добила султана Јилдрима Бајазита.⁷⁴

Ова предања спадају у домен митова и легенди, после уторка 29. маја 1453. године. Реакције хришћана су биле очајање и јад. Јован Евгеник је први написао тужбалицу о судбини Цариграда. Његова „Монодија“ приписује пад града гресима његових становника и унији у Фиренци. Андроник Калист је такође написао другу и разрађену „Монодију“. Он оплакује разарање града, жали због губитка цара Константина. Андроник не види наду за будућност. По мишљењу Нестора Искендера оснивање и пад Цариграда под владаревима који су носили име Константин није случајност. И стари Рим је основао Ромул и окончан је за време Ромула Августула.⁷⁵

⁷³ Никол, Бесмртни, 115-116.

⁷⁴ Исто, 117.

⁷⁵ Исто, 117-118.

Историчар Дука у свом опису пада Цариграда наводи да су хришћани похрлили ка Великој цркви, слушајући пророчанство. Кренули су ка стубу Константина Великог где ће се спустити анђео Господњи и дати врло скромном и сиромашном човеку мач којим ће протерати Турке до места званог Монодендрион. Касније грчко предање каже да ће Турци бити одбачени до Црвене јабуке, које је по веровању било родно место Мухамеда. Откровење пророка Данила, предсказује да ће „сиромашни цар“, уништити Исмаилићане и прогонити их до Монодендриона. Тај цар ће носити име Птохолеон.⁷⁶

Потоња пророчанства говоре о обнови града уз помоћ мртвог и заборављеног цара, који ће се пробудити из дубоког сна и поново узети скиптар свог царства. Ова верзија је заснована и записана у стиху такозваног „Пророчанства Лава Мудрог“. Сиромашни цар је често представљен као Константин Палеолог, који је претворен у мрамор и постао бесмртан. У тренутку смрти га је спасао анђео, који га је склонио и претворио у мрамор, а затим сакрио у подземну пећину, недалеко од градске Златне капије. Ту цар спава и чека да га анђео Господњи пробуди. Турци знају за ову легенду, али пећину нису никад пронашли, те су уместо тога зазидали Златну капију којом ће једног дана цар ући да ослободи град. Са собом носиће мач који је носио у боју и протерати Турке све до Дрвета Црвене Јабукe. Чењеница да су Турци зазидали ову капију даје пророчанству на тежини, јер указује на њихов страх да би у њему могло бити нешто истине.⁷⁷

Покушај сер Томаса Роу да уклони античке статуе и клесано камење 1625. године изнад Златне капије, изазвало је скоро побуну локалног становништва, које се плашило пророчанства везаног за бесмртног цара.⁷⁸

Лејди Мери Вортоли, жена британског амбасдора у Цариграду, 1717 прича причу о сујеверју Турака. Наиме Француски краљ је хтео да поклони египатску мумију краљу шведске Карлу XII, међутим Турци су умислили да краљ има посебне намере са њом и да судбина њиховог царства зависи од њега. Мумија је стављена у тврђаву Седам кула, где су је оставили под строгом присмотром. Једна од верзија везана за Златну капију у тврђави Седам кула, гласи да је уснули цар или Јован Палеолог или свети апостол Јован Богослов, који у руци држи књигу и бележи грехе и хришћана и Турака. Приступ је строго забрањен али они који би се нашли у присуству овог старца могли су да чују како мрмља; „Време још није дошло. Час још није куцнуо. Греси још нису опроштени.“ Предвиђено је да ће доћи дан када

⁷⁶ Исто, 120-121.

⁷⁷ Исто, 121-122.

⁷⁸ Исто, 123.

ће Цариград бити заузет од стране седам народа, који ће се борити међусобно. Тада ће устати Јован Богослов, стати у средиште града и повикати: „Станите!“ „Доста је крви проливено!“, Он ће владати три дана и три ноћи када ће Византијом коначно завладати мир. Једно веровање које потиче најкасније из 18. века каже да „успавани цар“ лежи у Светој Софији.⁷⁹

Током деветнаестог века, тема савремих грчких песника постао је „уснули цар“. Песма „Последњи Палеолог“ од Јоргоса Визиноса, се завршава причом о цару којег је пробудио анђео и који је својим мачем отерао Турке до Дрвета Црвене Јабукe. Песма „Мач и круна“ , од Јорогоса Злакостоса предвиђа да ће Константинова круна, коју је Господ узео бити враћена на главу светлокосог цара.

Ђорђе I (1863-1913) је свом сину и наследнику на крштењу дао име Константин, дошавши на власт 1913. године. Многи су га називали Константином XII.⁸⁰

⁷⁹ Исто, 123-125.

⁸⁰ Исто, 127-128.

Наследници Константина XI Палолога Драгаша

Седам година након пада Цариграда 29. Маја 1460.године Мистра је прешла у руке Турака. Деспот Тома је са породицом у јулу 1460. отпловио на Крф, да би новембра месеца отишао за Рим у нади да ће подстаћи крсташки рат. Папа Пије II је приредио добродошлицу Томи, заузимао се за поход против Турака до своје смрти 1465. Године.⁸¹

Брат деспота Томе и цара Константина, Димитрије, је остао у заточеништву после пада Мистре. Султан се према њему опходио љубазно све до 1467. Године када гуни његову наклоност. Послат је у прогонство у Дидимотику. Умро је као монах 1470. Године, а са њим и његова лоза.⁸²

Царска лоза Палеолога ипак није угашена, јер је Константинов брат Тома имао четворо деце. Његова ћерка Јелена Палеологина се удала за деспота Лазара Бранковића. Са њим је имала три ћерке а после пада Смедерева се повукла у Рагузу, а затим на Крф код мајке, где је умрла 1473. Као часна сестра на острву Санта Мавра или Лефкади. Млађа ћерка Зоје се удала за Ивана III, принца од Москве 1472. године у Риму. Њен унук је био Иван IV Грозни. Синови Томе су одгајани у Италији под надзором кардинала Висариона. Андрија је рођен 1453. Године а Манојло 1455. године. Манојло је напустио Рим око 1476. и предао се на милост султана Мехмеда који му је дао имање и приходе. Оженио се и добио два сина, Јована који је умро млад, и Андрију који је постао муслиман. Старији син Томе - Андрија је сматрао себе наследником не само византијског престола већ и Мореје. Добио је титулу деспота, али је после Висарионове смрти 1472. заборавио на своје одговорности. Оженио се женом са улица Рима, због чега му папа укида издржавање. Андрија одлази код сестре у Москву, а у Рим се враћа 1490. Француском краљу је продао 1494. право на византијски престо, док је за себе задржао само титулу деспота Мореје. Априла 1502. Године тестаментом је своје титуле уступио Фердинанду Арагонском и Изабели од Кастиље. У јуну је

⁸¹ Исто, 135.

⁸² Исто, 136.

исте године умро као бескућник. Његовом смрћу угасила се споредна мушка лоза куће Палеолог.⁸³

⁸³ Исто, 136-138.

Закључак

Након крсташког освајања 1204. Византија се никада није опоравила. Наступило је доба препорода али то више није била она моћ коју су некада имали. Вековима је постајало све теже. И док су балкански краљеви јачали, царство се све више слабило унутрашњим сукобима. Турци, које су користили као најамнике, када су једном закорачили на европско тле, више нису имали намеру да се враћају. На све то мора се додати и неколико несрећних околности као што су црна смрт и земљотрес. Као да је моћном Ромејском царству заиста било суђено да доживи свој крах. Од 1371. године Византија по први пут и званично постаје турски вазал. Хришћански Запад није има довољно ни снаге ни жеље да помогне „посрнулог дива“. Као да су сви заборавили колико тога је ово царство дало Европи.

Последњи византијски цареви били су принуђени да траже помоћ на Западу. Унију, као главни услов, није било лако спровести. Већинско становништво, заједно са својим свештеницима није било спремно на тако нешто. Верујући у живот после смрти, сматрали су да је боље ако треба сви да изгину и заслужено оду у рај, него да се спасу помоћу уније, јер би тако издајући своју веру, сигурно завршили у паклу. Из истог разлога, било је доста оних, који су проглашење Фирентинске уније видели као главни разлог пропасти царства. Константин Драгаш, за разлику од свог старијег брата, није заправо био присталица уније, али је није ни одбацивао као једино могуће решење.

Интересантно је посматрати колико је тај 29. мај 1453. године донео туге на једној и колико среће на другој страни. Час када Турци улазе у град, док народ у Св. Софији и даље непомично стоји служећи литургију, код сваког читаоца ће изазвати помешана осећања, без обзира на културу и порекло. Стара империја, замењена је новом. И док је султан Мехмед након тог дана, са великим правом понео епитет Освајача, његов часни противник отишао је у легенду као „Бесмртни цар“. Не желећи да у историји буде упамћен као владар који је кукавички напустио свој народ и свој град, Константин Палеолог Драгаш, поскидавши своје царске инсигније, похрлио је у сигурну смрт. Од тог тренутка, слава је обојици била загарантована.

Константинов град је један од најлепших градова свог времена. Био је престоница културе, науке, православља. Дуго се сматрало да га је немогуће освојити. Иако ни један историчар не би смео да се води мишљу – „шта би било кад би било“, бар на тренутак можемо приуштити себи тај луксуз да се запитамо како би свет изгледао, да је уместо престонице Истока пао Рим. Само тако можемо разумети колики је ударац за православни свет представљао пад Цариграда. Легенде и митови који су настајали наредних година и векова, сведоче о томе. Дан Св. Теодосије, са разлогом је упамћен као „дан који никада није требало да сване.“

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

ИЗВОРИ

1. Г. Сфранцес, *Хроника – Пад Византијског царства*, приредио М. Станковић, Београд 2011.
2. Константин Михаиловић из Островице, *Јаничареве успомене или турска хроника*, приредио Ђ. Живановић, Београд 1966.
3. Николо Барбаро, Леонардо са Хиоса, Исидор Кијевски, *Опсада и пад Константинопоља 1453*, приредедио Д. Ацовић, Лозница 2016.

Литература

1. Д. М. Никол, *Бесмртни цар*, Београд 1997.
2. С. Рансиман, *Пад Цариграда 1453*, Београд 2009.
3. Б. Ферјанчић, *Међусобни сукоби последњих Палеолога (1425-1449)*, Зборник радова византолошког института, књига XVI, Београд 1975.
4. Р. Радић, *Страх у позној Византији 1180-1453 I-II*, Београд 2000.
5. Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959.
6. Ф. Бабингер, *Мехмед Освајач и његово доба*, Београд 2010.
7. И. Ђурић, *Сумрак Византије: (Време Јована VIII Палеолога): 1392-1448*, Београд, 2007.
8. Џ. Иналџик, *Османско царство: класично доба 1300 – 1600*, Београд 2003.
9. Д. Анастасијевић, *Српкиња византијска царица*, Београд 2004.

